

Kornelia Kajda

archeolog i antropolog kulturowy
Instytut Archeologii
Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu

archaeologist and cultural anthropologist
Institute of Archaeology
Adam Mickiewicz University in Poznań

Dawid Kobiałka

archeolog i antropolog kulturowy
Instytut Archeologii i Etnologii
Polska Akademia Nauk

archaeologist and cultural anthropologist
Institute of Archaeology and Ethnology
Polish Academy of Sciences

Archeologie współczesności jako odpowiedź na kryzys dyscypliny

Archaeologies of the contemporary past as a response to the crisis of the discipline

[...] *archeologia jest tym, co archeolodzy robią*¹.

[...] *archaeology is what archaeologists do*¹.

Abstrakt

Artykuł jest próbą ukazania powiązań między archeologią a współczesnością. Zaprezentowane zostały w nim trzy zagadnienia. W pierwszej części autorzy, wychodząc od krótkiej refleksji na temat niedawnego kryzysu ekonomicznego, starają się wykazać, że archeologia na jej najbardziej podstawowym poziomie jest rodzajem działalności społeczno-kulturowej. Druga z poruszanych kwestii dotyczy związków między czasem i materialnością w ramach praktyki archeologicznej. Na koniec autorzy zwracają uwagę na to, jak archeologie funkcjonują na styku historii i pamięci. Celem artykułu jest ukazanie archeologii współczesności jako obiecującej dziedziny badań archeologicznych o społecznym i kulturowym znaczeniu dla obecnych i przyszłych społeczności.

Słowa kluczowe: archeologie współczesności, kryzys, czas, materialność, pamięć, historia, społeczeństwo

Abstract

This paper discusses the links between archaeology and contemporary. Three issues are presented. In the first part of the paper, due to a short reflection concerning the recent economic crisis, it is argued that archaeology is, at its most elementary level, a kind of social and cultural practice. Second issue touches upon the connections between time and materiality in archaeological practice. Finally, the issue of how archaeologies are at the crossroad between history and memory is pointed out. This paper tries to account for archaeologies of the present as a promising field of conducting archaeological research of social and cultural value for the present and future societies.

Keywords: archaeologies of the contemporary past, crisis, time, materiality, memory, history, society

Archeologia w sidłach współczesności (i kryzysu finansowego z 2008 roku)

Punktem wyjścia niniejszego tekstu jest kryzys ekonomiczny z 2008 roku, którego konsekwencje, również w archeologii, odczuwamy do dziś. Początek kryzysu łączy się z upadkiem banku inwestycyjnego Lehman Brothers, którego to następstwa wstrząsnęły globalną gospodarką². Skutki załamania rynkowego dotknęły także archeologów. Konsekwencje kryzysu wpłynęły jednak na kondycję archeologii odmiennie w różnych częściach świata. To, jak w danym kraju

Archaeology in the snares of the present times (and the financial crisis of 2008)

The starting point for this text is the economic crisis of 2008, the consequences of which can still be felt, also in archaeology. The beginning of the crisis is connected with the collapse of the investment bank Lehman Brothers, the after-effects of which shook the global economy². The effects of the market slump affected archaeologists as well. However, the consequences of the crisis had a considerable influence on the state of archaeology in different parts of the

archeolodzy odczuli załamanie rynkowe, zależało między innymi od trwających w nim inwestycji oraz nacisku, jaki kładło się na znaczenie archeologii komercyjnej. I tak, w wielu krajach zachodnioeuropejskich, gdzie zaprzestano nagle dużych inwestycji, na potrzeby których powstało wiele prywatnych firm archeologicznych, archeolodzy znaleźli się w bardzo trudnej sytuacji. Z kolei w Polsce, zaangażowanej w organizację EURO 2012, nie nastąpiło drastyczne ograniczenie badań wykopaliskowych. Większość zaplanowanych prac drogowych udało się wykonać. Część tych działań wiązała się z wyprzedzającymi inwestycje pracami archeologicznymi. Tylko w 2007 roku – jak piszą Arkadiusz Marciniak z Michałem Pawletą – Polska wydała siedem miliardów złotych na budowę dróg i autostrad³. W 2010 roku suma była już czterokrotnie wyższa. Kropla z tej kwoty została przeznaczona na archeologiczne badania ratownicze. Zatem szczyt kryzysu finansowego pokrył się częściowo z intensywnymi pracami budowlanymi w naszym kraju. To pozwoliło polskiej archeologii w mniejszym stopniu odczuć drastyczne i dramatyczne konsekwencje zapaści finansowej (inaczej niż w wielu innych krajach w Europie i na świecie). Zdaniem poznańskich archeologów kryzys wpłynął przede wszystkim na jakość przeprowadzonych badań i analiz specjalistycznych.

Szczegółowa analiza kryzysu i jego implikacje dla działań archeologicznych została dokonana w projekcie *Discovering the Archaeologists of Europe 2014*⁴. Jego podsumowaniem była książka pt. *Archaeology and global economic crisis. Multiple impacts, possible solutions*⁵, która w sposób wyczerpujący omawia znaczenie kryzysu w kontekście archeologii dla różnych państw. Warto jednak zauważyć, że zapaść finansowa miała nie tylko wymiar ekonomiczny, wpłynęła ona również na conceptualizację roli gospodarki w świecie oraz jej znaczenia dla poszczególnych jednostek. Podobne refleksje zauważalne były w świecie nauki, który także musiał przededefiniować swoje funkcjonowanie na arenie międzynarodowej, przede wszystkim zaznaczyć swój bardziej praktyczny wymiar społeczny⁶. Zwłaszcza w zachodniej Europie wyraźnie zasygnalizowano, że skończył się czas uprawiania *nauki dla nauki*, a zaczął okres tworzenia *nauki dla innych*: wiedzy o wymiarze bardziej praktycznym i społecznie istotnym.

The way in which archaeologists in a given country felt the market slump depended on the investments in the country which were under way and the significance placed on rescue archaeology. Thus, in many Western European countries where large investments discontinued suddenly, for the purpose of which many private archaeology companies had been created, archaeologists faced a very difficult situation. However, in Poland, which was involved in organisation of UEFA Euro 2012, no drastic limitation of excavations occurred. The majority of the planned road works was completed successfully. Part of these works involved archaeological works prior to the investments. In 2007 alone – according to Arkadiusz Marciniak and Michał Pawleta – Poland spent 7 billion zlotys on construction of roads and motorways³. In 2010, this amount was already four times higher. A limited part thereof was spent on rescue archaeology. Thus, the peak of the financial crisis partially coincided with intensive construction works in our country. This allowed Polish archaeology to feel the drastic and dramatic consequences of the financial meltdown to a smaller extent (in contrast to many other countries in Europe and in the world). According to archaeologists from Poznań, the crisis influenced first and foremost the quality of excavations and specialist analyses.

A detailed analysis of the crisis and the implications thereof for archaeological activities was conducted under the project “Discovering the Archaeologists of Europe 2014”⁴. The book titled *Archaeology and global economic crisis. Multiple impacts, possible solutions*⁵, which discusses the significance of the crisis in the context of archaeology for various countries in an exhaustive manner, was its summary. However, it is worth noting that the financial meltdown was not only of economic significance, but also had an impact on conceptualisation of the role of economy in the world and its importance for individual units. Similar reflections could be observed in the academic world, which had to redefine its functioning in the international arena – first and foremost it had to demonstrate its more practical social dimension⁶. In particular in Western Europe, it was clearly signalled that the time of *science for the sake of science* had come to an end, and the age of *science for the sake of others* – knowledge of

Podobne sugestie pojawiły się także w ramach archeologii, która musiała pokazać się od strony swej przydatności i wartości społecznych. Jest to bardziej zauważalne w tych krajach europejskich, które od-czuły kryzys w stopniu znacznie poważniejszym niż Polska. Stąd pojawianie się i rozwój licznych inicjatyw związanych z archeologią publiczną (*public archaeology*), archeologią społeczności lokalnych (*community archaeology*), czy tzw. archeologią włączającą (*inclusive archaeology*)⁷. Te sposoby uprawiania archeologii stały się bardzo pożądane, ponieważ bezpośrednio angażują społeczeństwo do poznawania i odkrywania przeszłości. Ukazują one praktyczne oblicze archeologii jako dziedziny o szerokim wymiarze i znaczeniu społecznym. Nowe, pokryzysowe podejście do archeologii oznaczało skoncentrowanie się na archeologii, która będzie odgrywać istotną rolę w społeczeństwie z perspektywy problemów i wyzwań współczesnego świata⁸.

W związku ze światowym kryzysem ekonomicznym archeologia (na początku ta zachodnioeuropejska) musiała zatem przededefiniować swoje *being in the world* i zbudować swoją tożsamość na nowo. Stąd zwrot w stronę obserwowania i aktywnego włączania się w kwestie społeczne, a także poszukiwanie nowych pól badawczych, które do tej pory wymykały się szerszej uwadze archeologów. Naszym zdaniem rosnąca popularność różnych gałęzi tzw. archeologii współczesności może być także rozpatrywana jako efekt pokryzysowych poszukiwań archeologicznej tożsamości. Archeologia powinna opierać się na tym, co społecznie istotne, a także zagłębiać się w wątki, które mogą mieć znaczenie dla studiów nad problemami współczesności (takimi jak: migracje, niszczenie środowiska czy konflikty społeczne, wojny). Owo skupienie uwagi na archeologiach współczesności może wynikać między innymi właśnie z nowego i specyficznego podejścia naukowców do problemów badawczych i ich konceptualizacji, a także z ich potrzeby odszukania znaczenia własnej dziedziny dla społeczeństwa.

Mając na uwadze także dramatyczne sytuacje, które wiązały się z kryzysem finansowym (np. utrata podstawowego źródła utrzymania dla wielu osób), pragniemy przedstawić w naszym artykule afirmatywne podejście do załamania rynku w 2008 roku i jego pozytywne skutki dla archeologii. Twierdzimy,

a more practical nature and greater social relevance – had begun.

Similar suggestions were made in the field of archaeology, which had to present its usefulness and social values. It is more noticeable in the case of those European countries which felt the crisis to a significantly greater degree than Poland. Hence the occurrence and development of numerous initiatives connected with public archaeology, community archaeology or so-called inclusive archaeology⁷. These methods of practising archaeology became most desirable because they directly engage society in learning about and discovering the past. They show the practical side of archaeology as a discipline with a broad scope and social importance. The new, post-crisis approach to archaeology meant focusing on archaeology which would play a significant role in society from the perspective of problems and challenges of the modern world⁸.

Due to the global economic crisis, archaeology (initially Western European) had to redefine its *being in the world* and create its identity anew. Hence the shift towards observation and active participation in social issues, as well as search for new research fields which have escaped the attention of archaeologists so far. In our opinion, the growing popularity of various branches of the so-called archaeologies of the contemporary past can also be considered as an effect of the post-crisis search for archaeological identity. Archaeology should be based on what is socially relevant, as well as explore the issues which may be important for research on problems of the contemporary world (such as: migrations, damage to the environment or social conflicts, wars). The focus on archaeologies of the contemporary past may be a consequence of the new and specific approach of scientists to research problems and its conceptualisation, as well as their need to find the meaning of their own discipline for society.

However, taking into account the dramatic situations connected with the financial crisis (e.g. loss of basic source of income for many people), in our article we would like to present an affirmative approach to the market crash of 2008 and the positive consequences thereof for archaeology. We argue that “where the *danger* is, also grows the saving Power”, as German poet Johann Christian Friedrich Hölderlin⁹

że „tam gdzie jest niebezpieczeństwo, pojawia się także ratunek”, jak pisał swego czasu niemiecki poeta Johann Christian Friedrich Hölderlin⁹. Naszym zdaniem negatywne zjawisko wywołane przez kryzys można przekuć w sukces dyscypliny, która to zaczęła aktywnie włączać się w rozpoznanie aktualnych problemów o znaczeniu społecznym i kulturowym.

Uwypuklenie społecznego i kulturowego kontekstu funkcjonowania archeologii we współczesności można uznać mimo wszystko za pozytywny aspekt kryzysu finansowego. Dzięki temu jeszcze wyraźniej zrozumieliśmy, że archeologia to nie tylko nauka, forma wiedzy, zespół działań i metod badawczych. To również forma praktyki społecznej i kulturowej zależnej od wydarzeń i problemów współczesności. Wynika to z faktu, że archeolog nie działa w próżni¹⁰. Jak już podkreślano przed kryzysem, archeologia jest żywą i aktywną częścią współczesnego świata¹¹, który wpływa na jej funkcjonowanie. Należy także zauważyć, że archeologia może służyć współczesnym i przyszłym pokoleniom i do pewnego stopnia je kształtować (il. 1). Oczywiście, takie podejście niesie ze sobą zarówno pozytywne, jak i negatywne skutki, różnego rodzaju możliwości i zagrożenia, które mogą stawać na archeologicznej drodze. Za przykład negatywnych aspektów związanych z coraz mocniejszym społecznym zaangażowaniem archeologii można uznać rosnącą liczbę tzw. poszukiwaczy skarbów. W tym wypadku otwieranie się archeologii na społeczeństwo mogło być jedną z przyczyn wzrastającego zainteresowania poszukiwaniami zabytków na własną rękę¹².

once wrote. In our opinion, the negative phenomenon caused by the crisis can be turned into success of the discipline, which started to actively participate in identification of the existing problems of social and cultural significance.

Nevertheless, emphasis on the social and cultural context of archaeology in contemporary times can be considered a positive aspect of the financial crisis. Owing to this, we understood even more clearly that archaeology is not only a science, form of knowledge, set of activities and research methods. It is also a form of social and cultural practice dependent on the events and issues of contemporary times. This is due to the fact that archaeologists do not work in a void¹⁰. As it has been already stressed, archaeology is a living and active part of the modern world¹¹, which affects its functioning. It should also be noted that archaeology can serve present and future generations and shape them to some extent (Fig. 1). Naturally, such an approach brings about both positive and negative effects, various opportunities and threats which might stand in the way of archaeology. One of the negative aspects connected with strong social involvement of archaeology can be the growing number of so-called treasure hunters. In this case, archaeology when opening up to society might give a reason for the increasing interest in searching for monuments single-handedly¹².

The approach to archaeology presented above can be seen in the case of some European research

1. Angażowanie lokalnych wspólnot w poznanie miejscowego dziedzictwa jest również formą działania o znaczeniu społecznym i kulturowym: „żywa lekcja archeologii” dla osób niepełnosprawnych na terenie obozu jenieckiego w Czersku z czasów I wojny światowej. Fot. D. Kobiąłka

1. Involving local communities in exploration of local heritage is also a form of activity of social and cultural importance: “a real archaeology lesson” for people with disabilities at the prisoner-of-war camp in Czersk from the period of World War I. Photo by D. Kobiąłka

2. Zmiany przemysłowe, za którymi idą deindustrializacja i popadanie w ruinę całych miejscowości są poważnym aktualnym problemem w wielu częściach świata. Ruiny fabryk mogą być przedmiotem refleksji archeologicznej: opuszczona fabryka w Forst, Niemcy. Fot. K. Kajda

2. Industrial changes followed by deindustrialisation and ruination of entire cities, towns and villages are an important current issue in many parts of the world. Ruins of factories can be a subject for archaeological reflection: a deserted factory in Forst, Germany. Photo by K. Kajda

Przedstawiane przez nas wyżej podejście do archeologii widoczne jest chociażby w ramach niektórych europejskich projektów badawczych prowadzonych przez archeologów. Jednym z nich jest „NEARCH: New Scenarios for a Community-involved Archaeology”¹³, który łączy różnego rodzaju przedsięwzięcia archeologiczne z działaniami społecznymi i kulturowymi dla dobra współczesnego społeczeństwa. Kolejnym interesującym archeologicznym projektem, stawiającym sobie za cel badania współczesnych problemów społecznych, takich jak bieda, wykluczenie jest „Archaeology of Homelessness”¹⁴ pod kierownictwem Larry’ego J. Zimmermana. W tym przypadku badacze starają się włączyć w aktywności związane z przeciwdziałaniem bezdomności. Innym wartym wspomnienia projektem jest „Children and the Material Culture of Conflict”¹⁵, którym kieruje Gabriel Moshenska. W ramach tego przedsięwzięcia analizowane są między innymi relacje pomiędzy dziećmi, ich doświadczeniami wojennymi i wojenną kulturą materialną, z którą stykały się na co dzień. Projekt ma silne ukierunkowanie przyszłościowe i społeczne, gdyż dotyczy problemów bliskich współczesnemu społeczeństwu, mianowicie dzieciństwa i dorastania w trakcie konfliktów zbrojnych.

Celem naszego artykułu jest wskazanie, iż jedną z możliwości uprawiania archeologii jako świadomej praktyki społecznej i kulturowej są badania prowadzone w ramach archeologii współczesności. Nie jest kwestią przypadku, że w ciągu ostatnich lat w światowej, europejskiej i polskiej archeologii pojawia się coraz więcej prac i projektów poświęconych studiowaniu materialnych relikwów czasów najnowszych¹⁶. Archeologia coraz wyraźniej otwiera się na badania teraźniejszości, które to mają znaczenie zarówno dla obecnych, jak i przyszłych społeczności.

Przedstawiane w niniejszym artykule postrzeganie archeologii jako praktyki, która jest zakotwiczona *tu i teraz*, we współczesności, jest dla nas pretekstem, by zasygnalizować dwa istotne aspekty dla studiów uprawianych w ramach archeologii współczesności. Najpierw odniesiemy się do założenia, według którego to właśnie szeroko rozumiana materialność otaczającego świata jest konstytutywnym elementem każdej praktyki archeologicznej¹⁷. Druga kwestia dotyczy sugestii, iż archeologie współczesności są w dużej mierze formą pamięci, a nie koniecznym rodzajem historii

projects carried out by archaeologists. One of such projects is “NEARCH: New Scenarios for a Community-involved Archaeology”¹³, which combined various types of archaeological undertakings with social and cultural activities for the welfare of contemporary society. Another interesting archaeological project, the aim of which is to study modern social issues such as poverty, exclusion, is “Archaeology of Homelessness”¹⁴, managed by Larry J. Zimmerman.

In this case, researchers try to become engaged in activities connected with prevention of homelessness. One other noteworthy project is “Children and the Material Culture of Conflict”¹⁵, managed by Gabriel Moshenska. Among other things, this undertaking analyses relations between children, their war experiences and wartime material culture with which they came into contact on a daily basis. The project has a strong focus on the future and society, as it concerns issues which are close to the heart of contemporary society, namely childhood and growing up during armed conflicts.

The aim of our article is to show that one of the ways of practising archaeology as a deliberate social and cultural practice is research carried out within the scope of archaeologies of the contemporary past. It is no coincidence that in the recent years there have been increasingly more works and projects devoted to studying material relics of contemporary history¹⁶ in global, European and Polish archaeology. Archaeology is ever more clearly opening up to studying the present, which is of relevance both for current and future communities.

i wielkich narracji o minionej, skończonej przeszłości. Nasza dyskusja jest próbą prezentacji następującej tezy: archeologie współczesności mogą być traktowane jako odpowiedź na zmiany i zapotrzebowania zachodzące w nauce i społeczeństwie. Mogą one także stać się ważnym i wyraźnym głosem w rozumieniu współczesnych problemów społecznych, kulturowych, a nawet ekologicznych¹⁸ (il. 2).

Archeologia między czasem a materią

Może się wydawać, iż zdefiniowanie dziedziny, jaką jest archeologia, nie powinno przysparzać większych problemów. Okazuje się jednak, że jest to kwestia problematyczna i złożona. Archeologia jako dziedzina badań naukowych narodziła się w połowie XIX wieku w Europie¹⁹. Jej powstanie wiąże się z budowaniem nowoczesnych państw, dla których kolekcjonowanie i ochrona narodowych reliktyw czasów minionych były strategiami budowania własnej, odrębnej tożsamości narodowej²⁰. Owa archeologia miała badać praczasy (prehistorię) człowieka na podstawie materialnych reliktyw jego aktywności: narzędzi krzemiennych, naczyń ceramicznych, ozdób i broni, przez relikty cmentarzy czy osad. Szybko jednak uświadomiono sobie, że takie rozumienie archeologii nie obejmuje całości jej pola badawczego. Studia archeologiczne od początku obejmowały swym zasięgiem szeroki przedmiot badawczy, a z czasem ewoluowały i poszerzały jeszcze bardziej pole zainteresowań (np. włączając w swój program badanie czasów nowożytnych czy archeologię pól bitewnych).

Problem ze stworzeniem definicji dla samej archeologii sprawia, że trudno jest także jednoznacznie określić archeologie współczesności²¹. Już spory samych badaczy nad tym, co i jak owa dziedzina studiuje i jak ją odpowiednio nazwać, sprawiają, że dziś w jej ramach stosuje się formę mnogą (*archeologie współczesności*), a nie pojedynczą (*archeologia współczesności*)²². Wynika to z faktu, iż ta gałąź badań i refleksji archeologicznej rozwijała się w odmienny sposób w różnych częściach świata²³. Inaczej wyglądało powstanie tego nurtu, jego rozwój i badania w nauce amerykańskiej od przełomu lat 70. i 80. XX wieku²⁴; nieco inne tematy i z odmiennych perspektyw podejmowane są przez europejską, w tym też polską

The perception of archaeology as a practice anchored in the here and now, in the present, presented in this article constitutes a pretext for us to indicate two important aspects for research carried out under archaeologies of the contemporary past. First we will refer to the assumption according to which it is precisely the materiality of the world around us that is the constructive element of each archaeological practice¹⁷. The second matter concerns the suggestion that archaeologies of the contemporary past are largely a form of memory, and not necessarily a type of history and grand narratives of the bygone, finite past. Our discussion constitutes an attempt to present the following thesis: archaeologies of the contemporary past can be treated as a response to the changes and needs of science and society. They might also become an important and clear contribution as regards modern social, cultural, and even environmental issues¹⁸ (Fig. 2).

Archaeology between time and matter

It might seem that defining the discipline of archaeology should not pose much difficulty. However, it emerges that this is a problematic and complex matter. Archaeology as a discipline of scientific research was born in the mid-19th century in Europe¹⁹. The creation thereof is connected to a construction of modern countries, for which collection and preservation of national relics of the past were seen as strategies for building their own, distinct national identities²⁰. This archaeology was supposed to study the prehistory of humans on the basis of material relics of their activity: from flint tools, ceramic dishes, ornaments and weaponry to relics of cemeteries and settlements. However, it quickly became clear that such an understanding of archaeology did not comprise the entire research field. From the beginning, archaeological research has covered broad research topics, evolving over time and broadening the area of interest even further (e.g. including research of modern history or archaeology of battlefields in its scope).

The problem with defining archaeology itself makes it difficult to clearly define archaeologies of the contemporary past as well²¹. The disputes of researchers alone over what and how the discipline

archeologię od lat 80. i 90. XX wieku²⁵. Jednak by podsumować wieloletnie badania w ramach tej dziedziny, można uznać, że archeologie współczesności są różnorodnym polem dociekań archeologicznych nad relikdami czasów najnowszych wykorzystujących do tego całe spektrum metod archeologicznych. Charakterystyczną cechą wszystkich archeologii współczesności jest ich interdyscyplinarne podejście do badanej problematyki i wykorzystywanie głównie metod etnograficznych (niektórzy wręcz określają archeologie współczesności mianem *archeologicznej etnografii*²⁶), źródeł historycznych czy też osiągnięć studiów nad pamięcią i historiami mówionymi²⁷. W takim, nowym rozumieniu archeologie nie są definiowane przez czas. Mówi się raczej, iż to szeroko rozumiana kultura materialna jest sednem projektu archeologicznego i to stanowi istotę, która wyróżnia ją spośród innych nauk zajmujących się przeszłością. Jak to wyraźnie podkreślał Laurent Olivier²⁸:

„Historia zawsze będzie miała więcej do powiedzenia o przeszłych wydarzeniach, tak samo jak antropologia [kulturowa – nasz dopisek] będzie miała więcej do powiedzenia o sposobie funkcjonowania społeczności ludzkich. Teoretyczna siła archeologii znajduje się w jej wyjątkowej relacji do materialnych pozostałości, która to odróżnia ją od wszystkich pozostałych nauk społecznych. Archeologia czerpie swój teoretyczny potencjał ze studiów nad materialnością współczesności. Jak to przeczuwali badacze z innych dyscyplin naukowych, tutaj właśnie znajduje się źródło radykalnie nowego sposobu badania świata, archeologiczna relacja do kultury materialnej prowadząca do fenomenologii współczesności.”

Sposób myślenia Oliviera o archeologii i jej „teoretycznej sile” niesie ze sobą konkretne skutki dla praktyki badawczej. Oznacza to, że odkryte w trakcie badań powierzchniowych fragmenty na przykład ceramiki kultury łużyckiej, liczące sobie tysiące lat, poprzez swoją materialność są także częścią współczesności. Materialnie czas się nie kończy, nie można go zaszufladkować w minione ery, okresy, wieki czy dekady. Jak to dobrze ujął Christopher Witmore: „[...] jak najgorętsze płyny, czas po prostu nie przemija: on się *sączy*”²⁹. Czas się *sączy* właśnie z powodu ogromu materialnych reliktdów dawnej i niedawnej przeszłości, które są składową ciągle powstającej i przetwarzanej terażniejszości. Ogrom i różnorodność

studies and what it should be called lead to the preference of the plural form to be used (*archaeologies of the contemporary past*) to the singular (*archaeology of the contemporary past*)²². This is a consequence of the fact that this branch of research and archaeological reflection has developed differently in various parts of the world²³. From the turn of the 1980s, the creation of this trend, as well as the development and research thereof have been different in the case of American science²⁴; different topics and in a slightly different manner have been discussed by European archaeology, including Polish archaeology, since the 1980s and the 1990s²⁵. However, to sum up the long-standing research under this discipline, it can be concluded that archaeologies of the contemporary past are a diversified field of archaeological investigation of relics of contemporary history using the entire spectrum of archaeological methods. A distinctive feature of all archaeologies of the contemporary past is their interdisciplinary approach to the researched issue and use of primarily ethnographic methods (indeed, some even refer to archaeologies of the contemporary past as *archaeological ethnography*²⁶), historical sources or achievements of research on memory and oral histories²⁷. Under this new understanding, archaeologies are not defined by prehistoric times. Rather, it is said that it is material culture in a broader sense that constitutes the core of archaeological project, and that this is what differentiates it from other sciences dealing with the past. As Laurent Olivier²⁸ clearly stressed:

“History will always have infinitely more to say about past events, just as anthropology will have more to say about the way in which human communities function. The theoretical strength of archaeology resides in its exclusive relation to material remains, which is what distinguishes it from all other disciplines in the social sciences. It draws its immense theoretical potential from its study of the materiality of the present. As scholars from other disciplines have sensed, there lies therein the source of a radically new approach to the world, for archaeology’s relation to matter leads to a veritable phenomenology of the present.”

Oliver’s approach to archaeology and the “theoretical power” thereof entails tangible results for the research practice. This means that the fragments of, for instance, ceramics of the Lusatian culture dating

materialnych komponentów składających się na współczesny świat miał na myśli także islandzki archeolog Gavin Lucas³⁰, kiedy twierdził:

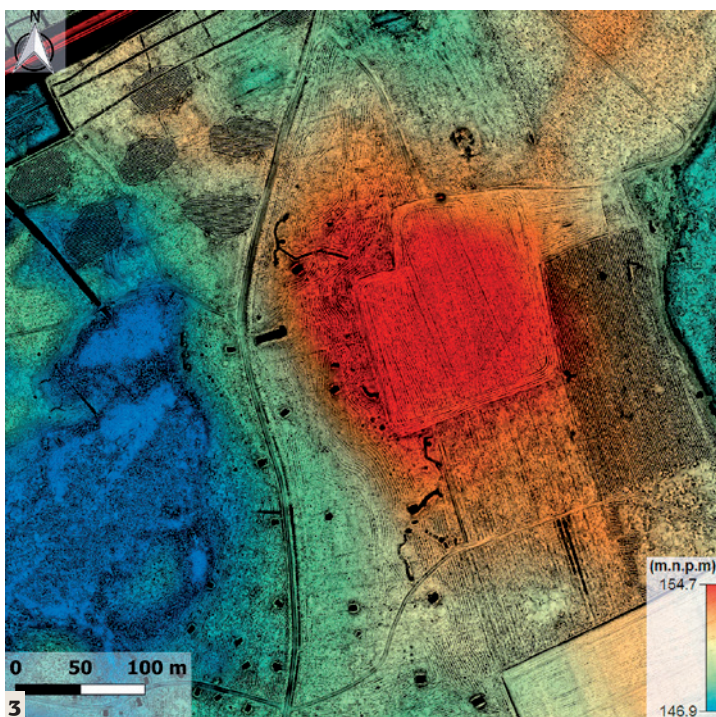
„Chcę wprowadzić pojęcie archeologii jako formy zaangażowania w nie ukonstytuowaną terazniejszość. [...]. Przedmioty, które studiują archeolodzy, są odsłaniane i istnieją *w terazniejszości* – nawet jeśli można powiedzieć, że zostały wykonane i pogrzebane w przeszłości. By wyrazić jasno: nie jest to negowaniem wieku przedmiotów, czy też ich historyczności, lecz jedynie zakwestionowaniem czasowego przedziału, który redukowałby czasowość danego obiektu do *innego* czasu – takich jak epoka brązu czy też neolit. Prehistoryczne artefakty są *współczesnymi przedmiotami*, w takim samym stopniu co ostatni telefon komórkowy Nokii czy też BMW. W rzeczy samej, archeolodzy zwykle wnoszą nowe rzeczy do świata poprzez swoje wykopaliska, i one stają się kulturą materialną współczesnego społeczeństwa – nawet jeśli są ciasno umieszczone na muzealnych regałach, czy też ukryte w archiwach. Archeolodzy, ponad wszystko, zajmują się nie ukonstytuowaną terazniejszością i starają się uczynić ją częścią dyskursu.”

Kierując się powyższym cytatem, pojawiające się wśród archeologów pytania o archeologiczny wymiar na przykład reliktyw z czasów I i II wojny światowej są w istocie pytaniami retorycznymi (il. 3). Jak pokazuje praktyka badań archeologicznych prowadzonych

back several thousand years, discovered during surface survey, are also part of contemporary times through their materiality. Materially, time does not end, and it cannot be categorised as bygone eras, periods, centuries or decades. As Christopher Witmore accurately put it: “like the hottest of liquids, time doesn’t simply pass: *it percolates*”²⁹. Time *percolates* precisely due to the abundance of material relics of the distant and contemporary past, which are constituents of the present which is constantly generated and altered. Icelandic archaeologist Gavin Lucas³⁰ was also referring to the abundance and diversity of material component parts comprising the modern world when he said:

“I want to introduce a notion of archaeology as *an engagement with the unconstituted present*. [...]. The objects that archaeologists study are unearthed and existing *in the present*—even if they can be said to have been made and buried in the past. To be clear: this is not to deny the age of objects, or their historicity, merely the temporal bracketing which would reduce the temporality of an object to *another* time—such as the Bronze Age or the Neolithic. Prehistoric artefacts are *contemporary objects*, as much as the latest Nokia cell phone or BMW. Indeed, archaeologists routinely bring new things into the world through their excavations, and these add to the material culture of contemporary society—even if they are tightly contained in museum cases, or concealed in archives. Archaeologists, above all, engage with the unconstituted present and attempt to make it part of a discourse.”

According to the above citation, the questions posed among archaeologists about the archaeological dimension of, for instance, relics from the periods of World War I and World War II are in fact rhetorical questions (Fig. 3). As evidenced by the practice of archaeological research carried out under archaeologies of the contemporary past, each element of material culture, whether created 10,000 years or 10 days ago, can hold its own archaeological value. As early as in the late 1970s, archaeologist William Rathje started researching contemporary rubbish³¹. In 1987, Michael Shanks and Christopher Tilley analysed contemporary beer cans as archaeologists in their significant work titled *Re-constructing archaeology: theory and practice*³². Under their research aluminum cans were

w ramach archeologii współczesności, każdy kawałek kultury materialnej, nie ważne czy wykonany 10 tysięcy lat temu, czy też 10 dni temu, może mieć swoją wartość archeologiczną. Już pod koniec lat 70. XX wieku archeolog William Rathje zaczął badać współczesne śmieci³¹. W 1987 roku Michael Shanks i Christopher Tilley w swojej istotnej pracy pt. *Re-constructing archaeology: theory and practice* jako archeolodzy analizowali współczesne puszkę po piwie³². W ich badaniach aluminiowe puszkę zostały potraktowane jako artefakty archeologiczne, na podstawie których można między innymi analizować odmienne sposoby konsumpcji piwa w różnych częściach Europy. Biorąc poważnie pod uwagę taki punkt widzenia, archeologia nie jest już tylko definiowana i praktykowana przez swoje zainteresowanie *archaios* – tym, co dawne i antyczne³³. Można wręcz powiedzieć, iż archeologia przestaje być *archeologią*, to znaczy, nauką jedynie o tym, co dawne i minione. To nauka coraz częściej definiowana poprzez swoje relacje z artefaktami i materialnością otaczającego nas świata, a nie tylko czasem powstania danych przedmiotów³⁴.

Z tego punktu widzenia archeologie współczesności wpisują się w szerszy kontekst humanistyki. Można je pojmować jako część *zwrotu ku rzeczom*, co oznacza odejście od postmodernistycznych analiz dyskursu, języka, gier językowych w obecnej humanistyce³⁵. W takim ujęciu można także dostrzec rosnące znaczenie archeologii dla społeczeństwa. Szczególnie, kiedy widoczne jest również zwiększone społeczne zainteresowanie relikami niedawnej przeszłości. Przedmioty, krajobrazy obydwu wojen światowych stanowią dziś coraz częściej *wartościowe dziedzictwo archeologiczne*³⁶ (il. 4). Ten potencjał archeolodzy muszą kreatywnie zagospodarować. Daje to sposobność uprawiania nauki o społecznym i kulturowym znaczeniu dla współczesnego społeczeństwa³⁷.

3. Obiekty archeologiczne z czasów II wojny światowej widoczne na pochodnych lotniczego skanowania laserowego. Oprac. M. Kostyrko

3. Archaeological features from the time of World War II can be seen on LiDAR-derivatives. Compiled by M. Kostyrko

4. Materialne wspomnienia: zachowane budynki po fabryce Deutsche Sprengchemie GmbH w Zasiękach Brożku. Fot. M. Frąckowiak

4. Material memories: preserved buildings of the plant Deutsche Sprengchemie GmbH in Zasięki Brożek. Photo by M. Frąckowiak

treated as archaeological artefacts, on the basis of which it is possible to analyse the different patterns of beer consumption in various parts of Europe, among other things. Taking serious account of such a point of view, archaeology is no longer defined and practised through its interest in the *archaios* – that which is bygone and ancient³³. It could even be said that archaeology is ceasing to be *archaeology*, that is a science dealing only with what is bygone and in the past. With increasing frequency, it is a science defined through its relations with artefacts and materiality of the world around us, rather than just the time of creation of given objects³⁴.

From this point of view, archaeologies of the contemporary past fit in the broader context of humanities. They can be understood as part of the *materiality turn*, which means a shift from post-modernist discourse analyses, linguistic games in modern humanities³⁵. The growing significance of archaeology for society can also be seen in this approach. In particular in an increased public interest in relics of the contemporary past. Today, objects, landscapes of both world wars constitute *valuable archaeological heritage*³⁶ (Fig. 4). Archaeologists must make creative use of this potential. This presents an opportunity to practice a science of social and cultural significance for contemporary society³⁷.

Archaeology between history and memory

As we have already mentioned, a distinctive feature of archaeologies of the contemporary past is also their close connection with cultural anthropology,

Archeologia między historią a pamięcią

Jak już wspomnieliśmy, cechą charakterystyczną archeologii współczesności jest także ich ścisły związek z antropologią kulturową, studiami nad kulturą materialną (*material culture studies*) i studiami nad pamięcią (*memory studies*). Można uznać, że w takim ujęciu archeologie współczesności zbliżają się w kierunku tego, w jaki sposób archeologia uprawiana jest od wielu lat w Stanach Zjednoczonych, gdzie wyraźnie zauważalne i podkreślane są silne związki pomiędzy

wspomnianymi dziedzinami. Już w 1958 roku Gordon Willey i Philip Philips pisali, że „[...] archeologia jest antropologią albo jest niczym”³⁸.

W ostatnich latach część badaczy z kręgu archeologii współczesności rozwija ten sposób myślenia o archeologii, ukierunkowując ją jeszcze mocniej w stronę szeroko pojmowanej problematyki pamięci. Ważne na tym polu są refleksje Oliviera³⁹, który pisze wręcz o artefaktach jako materialnych wspomnieniach (*material memories*) o przeszłości. Archeologia to dla niego wręcz aktywna forma przywracania pamięci. Podobnie o archeologii jako nauce pracującej z pamięcią pisze Moshenska⁴⁰, który twierdzi, że archeolodzy interweniują w lokalne pamięci i biorą udział w procesie ich negocjacji. Co więcej, czasem ich działalność wpływa na zmianę sposobu postrzegania przeszłości danej miejscowości czy też regionu⁴¹. W kontekście polskiej nauki w podobnym tonie wypowiada się Anna Zalewska⁴², która uważa, że archeologia to forma kreowania pamięci i odzyskiwania

material culture studies and memory studies. It can be concluded that in such an approach archaeologies of the contemporary past are getting closer to how archaeology has been practised for many years in the United States, where the links between the above-mentioned disciplines are clearly visible and stressed. As early as in 1958, Gordon Willey and Philip Philips wrote that “[...] archaeology is anthropology or it is nothing”³⁸.

In recent years, some researchers from the field of archaeologies of the contemporary past have been developing this approach to archaeology, placing even greater focus on the issue of memory in a broader sense. Important in this field are reflections of Olivier³⁹, who goes so far as to write about artefacts as material memories of the past. For him, archaeology is virtually an active form of restoring memory. Moshenska writes about archaeology as a science dealing with memory in a similar vein⁴⁰, claiming that archaeologists intervene in local memories and participate in the process of its negotiation. Furthermore, their activity sometimes influences a change in the manner of perceiving the past of a given city, town, village or region⁴¹. In the context of Polish science, a similar mindset is exhibited by Anna Zalewska⁴², who believes that archaeology is a form of creating memory and regaining memories, and that the strong relations between archaeologies of the contemporary past are a consequence of temporal closeness of the artefacts, landscapes and events analysed by archaeologists (Fig. 5).

Interpreting links between archaeologies of the contemporary past and memory does not end with identification of the relation thereof to local memories and oral histories. Many researchers note that archaeology itself – and in particular the material it studies and the manner in which it does so – is closely linked to memory per se. When creating new

5. Opowieść rzeczy nie jest formą pisania minionej, skończonej, linearnej przeszłości. Fot. D. Kobiółka

5. The story of an object is not a form of writing a bygone, finite, linear past. Photo by D. Kobiółka

6. Uprawianie archeologii współczesności: poszukiwanie i dokumentowanie ziemianek żołnierskich z czasów II wojny światowej. Fot. D. Kobiółka

6. Archaeology of the contemporary past: search for and documentation of soldier earth lodges from the time of World War II. Photo by D. Kobiółka

wspomnień, a owe silne relacje pomiędzy archeologiami współczesności a pamięcią wynikają między innymi z czasowej bliskości artefaktów, krajobrazów i wydarzeń analizowanych przez archeologów (il. 5).

Interpretowanie związków pomiędzy archeologiami współczesności a pamięcią nie kończy się na samym wskazaniu jej relacji z lokalnymi wspomnieniami i historiami mówionymi. Wielu badaczy zauważa, że sama archeologia – a w szczególności materiał, który bada i sposób, w jaki to robi – są w silnej relacji z pamięcią jako taką. Archeolodzy współczesności, tworząc nowe koncepcje dotyczące czasu, materialności, celów archeologii, odnoszą się do własnej praktyki zawodowej. Próbuja budować teorię kierowaną praktyką terenową: tak zwaną *practice-led theory*⁴³ (il. 6). Jednym z takich podstawowych doświadczeń terenowych archeologa jest badanie stanowisk o złożonej stratygrafii, gdzie poszczególne warstwy i przedmioty przenikają sobie nawzajem. Stąd też nie mamy do czynienia w takich przypadkach z linearnym, chronologicznym następstwem czasu. Zdaniem Oliviera, takie właśnie doświadczenie archeologiczne pozwala myśleć o archeologii poprzez odniesienia do praktyki pamięci. Zniszczone artefakty są fragmentaryczne, chaotyczne i niedyskursywne. Same artefakty w tym ujęciu są materialnymi wspomnieniami, pamięcią rzeczy. Są nie tyle zwierciadłem przeszłości, co raczej materialnym wspomnieniem po niej *we współczesności*. Zdaniem francuskiego archeologa sama pamięć też ma być fragmentaryczna, nieliniarna i chaotyczna, nie jest ona odzwierciedleniem tego, co naprawdę wydarzyło się w przeszłości; przenikają i trwają w niej elementy z różnych kontekstów, odmiennych wymiarów czasowych. Pamięć jest skrawkiem przeszłości, a nie przeszłością taką, jaką ona była naprawdę. Dokładnie taką samą naturę mają rzeczy odnajdowane przez archeologów.

Warto także zauważyć, że o zagadnieniu pamięci w archeologii piszą w dużej części badacze, którzy zarazem zajmują się archeologiami współczesności – jak chociażby cytowany już Olivier czy Lucas. Archeolodzy współczesności nie tylko badają inny materiał empiryczny niż w przypadku archeologii neolitu czy epoki brązu. Oni bardzo często zupełnie

concepts regarding time, materiality, aims of archaeology, archaeologists of the contemporary past refer to their own professional practice. They attempt to build a theory which is driven by field practice: a so-called *practice-led theory*⁴³ (Fig. 6). One of such basic field experiences for archaeologists is survey of sites with complex stratigraphy, where individual layers and objects are intertwined. Thus, in such cases there is no linear, chronological sequence of time. According to Olivier, this kind of archaeological experience makes it possible to think of archaeology by way of reference to the practice of memory. Damaged artefacts are fragmentary, chaotic and nondiscursive. From this perspective, the artefacts themselves are material memories, the memory of things. They are not a mirror of the past, but rather a material memory thereof which exists *in the present*. In the opinion of the French archaeologist, memory itself is supposed to be fragmentary, non-linear, chaotic, it does not reflect what really happened in the past; therein, there exist and intertwine elements of various contexts, different time dimensions. Memory is a merely a fragment of the past, not the past as it really was. The things discovered by archaeologists are of exactly the same nature.

It is also worth noting that the issue of memory in archaeology is mainly raised in writing by scholars who also concern themselves with archaeologies of the contemporary past – such as the aforementioned Olivier or Lucas. Archaeologists of the contemporary past not only investigate different empirical material

inaczej konceptualizują archeologię i jej cele. Zatem archeologie współczesności nie są po prostu mechanicznym przedłużeniem zainteresowań archeologicznych kulturą materialną, krajobrazami kulturowymi i wydarzeniami z czasów najnowszych. To badania kwestionujące dotychczasowe rozumienie *bycia* archeologii. Stąd też badania archeologiczne nad kulturą materialną z niedawnej przeszłości muszą również iść dwutorowo. Oznacza to, że należy prowadzić kolejne prace terenowe, które wyeksponują praktyczny potencjał badań archeologicznych w kontekście *najmłodszej warstwy archeologicznej*⁴⁴.

Jednak z perspektywy archeologii współczesności należy podkreślić, że prowadzenie kolejnych badań terenowych nie może sprowadzać się jedynie do pozyskania nowej kultury materialnej i, w konsekwencji, nowej wiedzy na temat analizowanego zagadnienia. Innymi słowy, nie może chodzić o zdobywanie wiedzy o minionej przeszłości ze względu na nią samą (archeologia jako historia niedawnej przeszłości). Wskazane byłoby podejmowanie takich studiów, które mogą mieć przełożenie społeczne i kulturowe. Jednym z takich pól są niewątpliwie badania archeologiczne nad wybranymi stanowiskami archeologicznymi z czasów I czy II wojny światowej⁴⁵. W takich przypadkach archeolodzy odkrywają rzekomo dobrze znaną już ze źródeł pisanych kulturę materialną i pozostałości wojenne. Jednak, jak pokazują wyniki konkretnych prac archeologicznych, czasem jest wręcz odwrotnie: to, co wydawało się dobrze znane, jest w istocie bardzo słabo rozpoznany zagadnieniem⁴⁶.

Konsekwencją prowadzenia prac archeologicznych na najmłodszych stanowiskach archeologicznych jest również wkraczanie w znacznym stopniu w problematykę pamięci. Wydarzenia I i II wojny światowej są na skraju pamięci i post-pamięci. Ich uczestników już albo nie ma w ogóle, albo z każdym dniem ubywa. Analizowanie tego rodzaju kultury materialnej, zmian krajobrazowych, działań wojskowych ma w wielu przypadkach silne przełożenie na społeczeństwo. Taka archeologia przywraca, pielęgnuje i kreuje pamięć o niedawnej przeszłości: o ludziach, rzeczach, miejscach i danych praktykach. Jest to odkrywanie w pewien sposób przeszłości naszych rodziców, dziadków, pradiadków i forma pamięci o nich (archeologia jako pamięć). To archeologia nas wszystkich.

than in the case of archaeology of the Neolithic Age or the Bronze Age. Frequently, they conceptualise archaeology and its aims in a completely different manner. Thus, archaeologies of the contemporary past are not simply a mechanical extension of archaeological interest in material culture, cultural landscape and events of contemporary history. They are research challenging the previous understanding of the *being* of archaeology. Therefore, archaeological research of material culture from the recent past also needs to be conducted in two different ways. This means that further field works should be carried out with the emphasis of the practical potential of archaeological research in the context of *the youngest archaeological layer*⁴⁴.

However, from the point of view of archaeologies of the contemporary past, it should be stressed that further field surveys should not be reduced only to acquiring new material culture and, in consequence, new knowledge on the issue being analysed. In other words, it should not be about obtaining knowledge on the bygone past for its own sake (archaeology as history of the recent past). It would be advisable to undertake such research that might translate into the social and cultural dimension. One of such areas is doubtless archaeological research of selected archaeological sites from the period of World War I or World War II⁴⁵. In such cases, archaeologists explore the material culture and remnants of war which are already well-known from written sources. However, as the results of specific archaeological works show, sometimes it is quite the contrary: that which was thought to be well-known is in fact a very poorly studied issue⁴⁶.

Another consequence of carrying out archaeological works at the youngest archaeological sites is significant involvement in the issue of memory. The events of World War I and World War II are on the verge of memory and post-memory. The participants thereof are either all gone by now or fewer by the day. Analysis of this sort of material culture, landscape changes, military operations in many cases has a large bearing on society. Such an archaeology restores, nurtures and creates memory of the recent past: of people, things, places and given practices. It is discovery of the past of our parents, grandparents, great-grandparents, and a form of memory of them (archaeology as memory). It is an archaeology of all of us.

Archeologie współczesności mogą zatem, a nawet więcej – muszą starać się dotykać zagadnień o znaczeniu dla społeczności. Zaangażowanie się w badanie materialnych pozostałości niedawnej przeszłości i ogólniejszej refleksji teoretycznej na ich temat jest ważnym zadaniem stojącym przed archeologiami współczesności. Tutaj łączą się czas i materia, historia i pamięć.

Podsumowanie

Archeologie współczesności badają relikty czasów najnowszych za pomocą metod archeologicznych, wskazując ich potencjał dla odkrywania nowych warstw współczesnej przeszłości, a także zaznaczając znaczenie archeologii dla badania problemów współczesności. Owo wielorakie zakotwiczenie archeologii we współczesności jest pretekstem do uprawiania archeologii o społecznym, kulturowym znaczeniu dla obecnych i przyszłych pokoleń.

Za punkt wyjścia niniejszego tekstu posłużył kryzys finansowy z 2008 roku, który miał poważne skutki również w kontekście archeologii i jej funkcjonowania. Naszym zdaniem załamanie ekonomiczne z 2008 roku ewidentnie pokazało, w jak wielkim stopniu archeologia jest zależna od współczesności. Wraz z kryzysem, który wprowadził zmiany w życiu wielu ludzi, okazało się, że uprawianie nauki jedynie z powodu zainteresowań naukowców, bez otrzymywania rezultatów, których znaczenie można przełożyć na społeczeństwo, nie jest już więcej możliwe. Szczególnie na tym polu musiały wykazać się nauki humanistyczne, których praktyczny wymiar niejednokrotnie jest trudny do zauważenia. Stąd, według nas, wynikała potrzeba wypracowania nowego podejścia do przedmiotu badawczego, metod i wskazywania na jego znaczenie społeczne. I właśnie pojawienie się nowych sposobów uprawiania i rozumienia archeologii można interpretować jako sukces dyscypliny w momencie jej kryzysu. Archeologia ponownie zaczęła aktywnie włączać się w rozpoznanie aktualnych problemów społecznych i kulturowych; stała się dziedziną nauki zdobywającą większe znaczenie społeczne.

Przez wiele dekad archeologia była głównie definiowana poprzez swoje zainteresowanie czasami przed historią. Artefakty w takim ujęciu były zaledwie środkiem do celu. Obecna refleksja

Therefore, archaeologies of the contemporary past can – or even must strive to deal with issues which are of significance for society. Involvement in the study of material remnants of the recent past and more general theoretical reflection thereon is an important task faced by archaeologist of the contemporary past. This is where time and matter, history and memory come together.

Summary and conclusions

Archaeologies of the contemporary past study relics of contemporary history with the aid of archaeological methods, identifying the potential thereof for discovery of new layers of the contemporary past, as well as stressing the significance of archaeology for study of the issues of contemporary times. This fact of archaeology being grounded in contemporary times in more ways than one is a pretext for practising archaeologies of social and cultural significance for current and future generations.

The starting point of this text was the financial crisis of 2008, which had serious consequences also in the context of archaeology and the functioning thereof. In our opinion, the economic slump of 2008 clearly showed just how dependent archaeology is on contemporary times. With the crisis, which changed the lives of many people, it emerged that practising science solely because of the interests of scientists, without obtaining results with significance for society, has been no longer possible. The humanities, whose practical dimension is often difficult to see, had to particularly distinguish themselves in this area. Hence, we believe that there is a need to develop a new approach to the research topic, methods, and indication of its social significance. And it is precisely the emergence of new ways of practising and understanding archaeology that can be interpreted as success of the discipline at the time of its crisis. Once again, archaeology started to actively engage in identifying current social and cultural issues; it became a scientific discipline which enjoys an increasingly greater social importance.

For many decades, archaeology was mainly defined through its interest in the time before history. From this point of view, artefacts were merely a means to an end. The current archaeological reflection is heading in a different direction. The core of

archeologiczna idzie w innym kierunku. Sednem archeologii ma być analiza kultury materialnej; materialności otaczającego nas świata, tego w jaki sposób rzeczy z różnych epok, czasów, miejsc i kontynentów są składową obecnego krajobrazu, w którym żyjemy. Stąd też kluczowa obserwacja, iż archeologie bardziej zajmują się materialnością jako taką niż praczasem.

Archeologie współczesności znajdują się również na przecięciu problematyki historii i pamięci. Jest to konsekwencją definiowania przedmiotu badań archeologicznych. O archeologii można myśleć jako formie pisania minionej, skończonej historii społeczności, które tej historii (dokumentów pisanych) po sobie nie pozostawiły. Jednak archeologie współczesności można rozumieć jako formę aktywnej kreacji pamięci. Wkraczając na terytoria lokalnych pamięci, archeolodzy mają możliwość ich renegocjacji i przetwarzania. Jednocześnie sama praktyka archeologiczna i materiał, który studiuje stanowią istotne odniesienie do kategorii pamięci. Zniszczone artefakty są fragmentaryczne, chaotyczne i niedyskursywne. Same artefakty w tym ujęciu są materialnymi wspomnieniami. Są nie tyle zwierciadłem przeszłości, co raczej materialnym wspomnieniem po niej *we współczesności*.

Podsumowując, archeologie współczesności nie badają, nie rekonstruują skończonej i minionej przeszłości taką, jaką ona była naprawdę. Potencjał archeologii współczesności – naszym zdaniem – wynika z materialności świata przez nas zamieszkiwanego. To jest punkt wyjścia do interdyscyplinarnego namysłu nad relikami z czasów najnowszych oraz ich znaczenia, wartości, funkcjonowania we współczesnych kontekstach. Archeologie jako formy aktywnej kreacji pamięci są w istocie formą społecznej i kulturowej praktyki.

I na koniec stawiamy zupełnie fundamentalny postulat badawczy: taka działalność musi jednak iść dwutorowo. Coraz liczniejsze badania terenowe powinny zostać poparte ogólniejszą refleksją teoretyczną dotyczącą na przykład czasu, materialności, dziedzictwa, społecznej i kulturowej roli archeologii itd. Sama praktyka polegająca na zbieraniu i magazynowaniu coraz większej ilości materiału archeologicznego, bez jego konceptualizacji i odniesienia do znaczenia dla społeczeństwa, będzie w konsekwencji pokazywać, że archeologia nie wyciągnęła wniosków z kryzysu finansowego, którego skutki w końcu trwają nadal. ■

archaeology is supposed to be analysis of material culture; the materiality of the world around us, the way in which things from various eras, times, places and continents are a constituent part of the landscape we currently live in. Hence the key observation is that archaeologies rather deal with materiality per se than with prehistoric times.

Archaeologies of the contemporary past are also on the intersection of the issues of history and memory. It is a consequence of defining the subject of archaeological research. Archaeology can be considered a form of writing the bygone, finite history of communities which failed to leave such history (written documents) behind. However, archaeologies of the contemporary past can be understood as a form of active creation of memory. By encroaching on the territory of local memories, archaeologists can renegotiate and process them. At the same time, archaeological practice itself and the material it studies constitute a significant reference to the category of memory. Damaged artefacts are fragmentary, chaotic and non-discursive. From this perspective, the artefacts themselves are material memories. They are not a mirror of the past, but rather a material memory thereof which exists *in the present*.

In conclusion, archaeologies of the contemporary past do not study or reconstruct the finite and bygone past as it really was. The potential of archaeologies of the contemporary past – in our opinion – stems from materiality of the world we inhabit. This is a starting point for interdisciplinary reflection on relics of contemporary times and its meaning, value, and functions in modern contexts. Archaeologies as a form of active creation of memory are in fact a form of social and cultural practice.

Lastly, we put forward an absolutely fundamental research postulation: ultimately, such activity needs to be conducted in two ways. The increasingly numerous field surveys should be supported by more general theoretical reflection concerning, for instance, time, materiality, heritage, social and cultural role of archaeology, etc. The mere practice of collecting and storing ever greater amounts of archaeological material, without conceptualisation and reference to the significance thereof for society, will consequently show that archaeology failed to draw conclusions from the financial crisis whose effects persist to this day. ■

Podziękowania

Badania Kornelii Kajdy są częścią projektu „NEARCH: new scenarios for a community-involved archaeology” finansowanego przy wsparciu Komisji Europejskiej. Artykuł wyraża poglądy wyłącznie autorów, Komisja Europejska zaś nie ponosi odpowiedzialności za jakiekolwiek wykorzystanie zawartych w nim treści; badania Dawida Kobiółki są częścią projektu finansowanego ze środków Narodowego Centrum Nauki przyznanych na podstawie decyzji numer DEC-2016/20/S/HS3/00001.

Kornelia Kajda – archeolog i antropolog kulturowy. Do jej zainteresowań badawczych należą: archeologia współczesności, archeologia społeczna i postkolonialna, a także metodologia nauk humanistycznych. Obecnie pracuje w Instytucie Archeologii UAM w Poznaniu, uczestnicząc w dwóch europejskich projektach badawczych „ANHER – Innovative format of education and training of the integrated archaeological and natural heritage” i „NEARCH: new scenarios for a community-involved archaeology”. Jest współzałożycielką i redaktorką blogu archeologicznego pt. „Biografia Archeologii”.

Dawid Kobiółka – archeolog i antropolog kulturowy. Interesuje się archeologią współczesności, archeologią publiczną oraz studiami nad dziedzictwem. Obecnie pracuje w Instytucie Archeologii i Etnologii PAN, gdzie realizuje grant badawczy pt. „Między pamięcią a zapomnieniem: archeologia a XX-wieczne dziedzictwo militarne na terenach zalesionych” (projekt finansowany przez Narodowe Centrum Nauki). Stypendysta Instytutu Szwedzkiego; prowadzi blog archeologiczny pt. „Biografia Archeologii”.

Acknowledgements

The research of Kornelia Kajda is part of the project “NEARCH: new scenarios for a community-involved archaeology”. NEARCH (<http://www.nearch.eu>) has been funded with the support of the European Commission. This publication reflects the views of the authors only, and the Commission cannot be held responsible for any use which may be made of the information contained therein. The research of Dawid Kobiółka is part of a project financed from the funds of the National Science Centre, Poland granted under decision number DEC-2016/20/S/HS3/00001.

Kornelia Kajda – archaeologist and cultural anthropologist. Her research interests include: archaeology of the contemporary past, social and postcolonial archaeology, as well as methodology of the humanities. Currently works at the Institute of Archaeology of AMU in Poznań, participating in two European research projects: “ANHER – Innovative format of education and training of the integrated archaeological and natural heritage” and “NEARCH: new scenarios for a community-involved archaeology”. Co-founder and editor of an archaeology blog titled “Biografia Archeologii” (Biography of Archaeology).

Dawid Kobiółka – archaeologist and cultural anthropologist. His interests include archaeology of the contemporary past, public archaeology and heritage studies. Currently employed at the Institute of Archaeology and Ethnology of the Polish Academy of Sciences, where he is working on a research grant project titled “Between memory and oblivion: archaeology and the 20th-century military heritage in woodlands”, a project financed by the National Science Centre. Scholar at the Swedish Institute; he runs an archaeology blog titled “Biografia Archeologii” (Biography of Archaeology).

Przypisy

- 1 D. Clarke, *Archaeology: the loss of innocence*, „Antiquity” 1973, nr 47, s. 6 (tłumaczenie autorów).
- 2 P. Krugman, *The return of depression economics and the crisis of 2008*, New York-London 2009.
- 3 A. Marciniak, M. Pawleta, *Archaeology in crisis: the case of Poland*, [w:], *Archaeology and global economic crisis. Multiple impacts, possible solutions*, Tervuren 2010, s. 87-96.
- 4 Por. <http://www.discovering-archaeologists.eu/> [data dostępu: 1.03.2017], <http://e-archaeology.org/doing-archaeology/projects/disco-discovering-the-archaeologists-of-europe/> [data dostępu: 1.03.2017].
- 5 N. Schlanger, K. Aitchison (red.), *Archaeology and global economic crisis. Multiple impacts, possible solutions*, Tervuren 2010.
- 6 G. Bragues, *The financial crisis and the failure of modern social science*, „Qualitative Research in Financial Markets” 2009, nr 3, s. 177-192.
- 7 R. Skeates, C. McDavid, J. Carman (red.), *The Oxford handbook of public archaeology*, Oxford 2012.
- 8 A. González-Ruibal, *Vernacular cosmopolitanism: an archaeological critique of universalistic reason*, [w:] *Cosmopolitan archaeologies*, Durham 2009, s. 113-139.

Endnotes

- 1 D. Clarke, *Archaeology: the loss of innocence*, „Antiquity” 1973, no. 47, p. 6.
- 2 P. Krugman, *The return of depression economics and the crisis of 2008*, New York-London 2009.
- 3 A. Marciniak, M. Pawleta, *Archaeology in crisis: the case of Poland*, [in:], *Archaeology and global economic crisis. Multiple impacts, possible solutions*, Tervuren 2010, pp. 87-96.
- 4 Cf. <http://www.discovering-archaeologists.eu/> [accessed on: 1.03. 2017], <http://e-archaeology.org/doing-archaeology/projects/disco-discovering-the-archaeologists-of-europe/> [accessed on: 1.03. 2017].
- 5 N. Schlanger, K. Aitchison (eds.), *Archaeology and global economic crisis. Multiple impacts, possible solutions*, Tervuren 2010.
- 6 G. Bragues, *The financial crisis and the failure of modern social science*, “Qualitative Research in Financial Markets” 2009, no. 3, pp. 177-192.
- 7 R. Skeates, C. McDavid, J. Carman (eds.), *The Oxford handbook of public archaeology*, Oxford 2012.
- 8 A. González-Ruibal, *Vernacular cosmopolitanism: an archaeological critique of universalistic reason*, [in:] *Cosmopolitan archaeologies*, Durham 2009, pp. 113-139.

- 9 F. Hölderlin, *Poezje wybrane*, Warszawa 1964, s. 99.
- 10 C. Holtorf, *Can you hear me at the back? Archaeology, communication and society*, „European Journal of Archaeology” 2007, nr 10 (2-3), s. 149-165.
- 11 M. Shanks, C. Tilley, *Re-constructing archaeology: theory and practice*, Cambridge 1987; C. Holtorf, *Archaeology is a brand: The meaning of archaeology in contemporary popular culture*. Walnut Creek, CA 2007.
- 12 Por. W. Brzeziński, Z. Kobylński, *Wykrywacze metali a archeologia*, Warszawa 1999.
- 13 Por. <http://www.nearch.eu/> [data dostępu: 1.03.2017].
- 14 Por. L.J. Zimmerman, J. Welch, *Displaced and barely visible: archaeology and the material culture of homelessness*, „Historical Archaeology” 2011, nr 45, s. 67-85.
- 15 Por. http://www.ucl.ac.uk/archaeology/research/directory/children_moshenska [data dostępu: 1.03. 2017].
- 16 C. Holtorf, A. Piccini (red.), *Contemporary archaeologies—excavating now*, Frankfurt am Main 2009; R. Harrison, J. Schofield, *After modernity. Archaeological approaches to the contemporary past*, New York 2010; P. Graves-Brown, R. Harrison, A. Piccini (red.), *The Oxford handbook of the archaeology of the contemporary world*, Oxford 2013. W kontekście polskiej archeologii por. O. Ławrynowicz, J. Żelazko (red.), *Archeologia totalitaryzmu. Ślady represji 1939-1956*, Łódź 2015; A. Zalewska (red.), *Archeologia współczesności*, Warszawa 2016.
- 17 L. Olivier, *The business of archaeology is in the present*, [w:] *Reclaiming archaeology: beyond the tropes of modernity*, Abingdon and New York 2013.
- 18 W. Rathje, C. Murphy, *Rubbish! The archaeology of garbage*, Tuscon 2001.
- 19 Por. także A. Abramowicz, *Historia archeologii polskiej. Początki*, Łódź 1992.
- 20 A. Schnapp, *The discovery of the past: the origins of archaeology*, London 1996; B. Trigger, *A history of archaeological thought*, 2nd edition, Cambridge 2006.
- 21 R. Harrison, *Surface assemblages. Towards an archaeology in and of the present*, „Archaeological Dialogues” 2011, nr 18 (2), s. 141-161; A. Zalewska (red.), *Archeologia współczesności*, Warszawa 2016.
- 22 V. Buchli, G. Lucas (red.), *Archaeologies of the contemporary past*, London-New York 2001.
- 23 A. González-Ruibal, *Archaeology of the contemporary past*, [w:] *Encyclopedia of global archaeology*, New York 2014, s. 1683-1694.
- 24 W. Rathje, *Modern material culture studies*, [w:] *Advances in archaeological method and theory*, nr 2, New York 1979, s. 1-37; R. Gould, M. B. Schiffer (red.), *Modern material culture: the archaeology of us*, New York 1981.
- 25 P. Graves-Brown (red.), *Mater, materiality and modern culture*, London 2000; V. Buchli, G. Lucas (red.), *Archaeologies of the contemporary past*, London-New York 2001. W kontekście polskiej archeologii porównaj: A. Kola, *Hitlerowski obóz zagłady Żydów w Bełżcu w świetle źródeł archeologicznych: badania 1997-1999*, Warszawa-Washington 2000; A. Kola, *Archeologia zbrodni: oficerowie polscy na cmentarzu ofiar NKWD w Charkowie*, Toruń 2005; J. Woźny, *Archeologia bliskiej przeszłości w kontekście niemieckiej architektury militarnej z regionu bydgoskiego*, „Materiały do dziejów kultury i sztuki Bydgoszczy i regionu” 2007, nr 12, s. 81-95; M. Głosek (red.), *Nekropolia z terenu byłego poligonu wojskowego na Brusie w Łodzi. Mogiła ekshumowana w 2008 roku*, Łódź 2010; A. Zalewska, *Archeologiczny „palimpsest” jako specyficzna postać interpretacji teraźniejszości*, [w:] *Współczesne oblicza przeszłości*, Poznań 2011, s. 115-132.
- 9 F. Hölderlin, *Poezje wybrane*, Warszawa 1964, p. 99.
- 10 C. Holtorf, *Can you hear me at the back? Archaeology, communication and society*, „European Journal of Archaeology” 2007, no. 10 (2-3), pp. 149-165.
- 11 M. Shanks, C. Tilley, *Re-constructing archaeology: theory and practice*, Cambridge 1987; C. Holtorf, *Archaeology is a brand: The meaning of archaeology in contemporary popular culture*. Walnut Creek, CA 2007.
- 12 Cf. W. Brzeziński, Z. Kobylński, *Wykrywacze metali a archeologia*, Warszawa 1999.
- 13 Cf. <http://www.nearch.eu/> [accessed on: 1.03.2017].
- 14 Cf. L.J. Zimmerman, J. Welch, *Displaced and barely visible: archaeology and the material culture of homelessness*, „Historical Archaeology” 2011, no. 45, pp. 67-85.
- 15 Cf. http://www.ucl.ac.uk/archaeology/research/directory/children_moshenska [accessed on: 1.03. 2017].
- 16 C. Holtorf, A. Piccini (eds.), *Contemporary archaeologies—excavating now*, Frankfurt am Main 2009; R. Harrison, J. Schofield, *After modernity. Archaeological approaches to the contemporary past*, New York 2010; P. Graves-Brown, R. Harrison, A. Piccini (eds.), *The Oxford handbook of the archaeology of the contemporary world*, Oxford 2013. In the context of Polish archaeology, cf. O. Ławrynowicz, J. Żelazko (eds.), *Archeologia totalitaryzmu. Ślady represji 1939-1956*, Łódź 2015; A. Zalewska (ed.), *Archeologia współczesności*, Warszawa 2016.
- 17 L. Olivier, *The business of archaeology is in the present*, [in:] *Reclaiming archaeology: beyond the tropes of modernity*, Abingdon and New York 2013.
- 18 W. Rathje, C. Murphy, *Rubbish! The archaeology of garbage*, Tuscon 2001.
- 19 Cf. also A. Abramowicz, *Historia archeologii polskiej. Początki*, Łódź 1992.
- 20 A. Schnapp, *The discovery of the past: the origins of archaeology*, London 1996; B. Trigger, *A history of archaeological thought*, 2nd edition, Cambridge 2006.
- 21 R. Harrison, *Surface assemblages. Towards an archaeology in and of the present*, „Archaeological Dialogues” 2011, no. 18 (2), pp. 141-161; A. Zalewska (ed.), *Archeologia współczesności*, Warszawa 2016.
- 22 V. Buchli, G. Lucas (eds.), *Archaeologies of the contemporary past*, London-New York 2001.
- 23 A. González-Ruibal, *Archaeology of the contemporary past*, [in:] *Encyclopedia of global archaeology*, New York 2014, pp. 1683-1694.
- 24 W. Rathje, *Modern material culture studies*, [in:] *Advances in archaeological method and theory*, no. 2, New York 1979, pp. 1-37; R. Gould, M. B. Schiffer (eds.), *Modern material culture: the archaeology of us*, New York 1981.
- 25 P. Graves-Brown (ed.), *Mater, materiality and modern culture*, London 2000; V. Buchli, G. Lucas (eds.), *Archaeologies of the contemporary past*, London-New York 2001. In the context of Polish archaeology, see: A. Kola, *Hitlerowski obóz zagłady Żydów w Bełżcu w świetle źródeł archeologicznych: badania 1997-1999*, Warszawa-Washington 2000; A. Kola, *Archeologia zbrodni: oficerowie polscy na cmentarzu ofiar NKWD w Charkowie*, Toruń 2005; J. Woźny, *Archeologia bliskiej przeszłości w kontekście niemieckiej architektury militarnej z regionu bydgoskiego*, „Materiały do dziejów kultury i sztuki Bydgoszczy i regionu” 2007, no. 12, pp. 81-95; M. Głosek (ed.), *Nekropolia z terenu byłego poligonu wojskowego na Brusie w Łodzi. Mogiła ekshumowana w 2008 roku*, Łódź 2010; A. Zalewska, *Archeologiczny „palimpsest” jako specyficzna postać interpretacji teraźniejszości*, [in:] *Współczesne oblicza przeszłości*, Poznań 2011, pp. 115-132.

- 26 R. Harrison, J. Schofield, *Archeo-ethnography, auto-archaeology: introducing archaeologies of the contemporary past*, „Archeologies” 2009, nr 5 (2), s. 185-209.
- 27 K. Kajda, *Muzeum w pamięci czy niepamięci? (Muzeum Martyrologii Wielkopolan Fort VII)*, [w:] *Obóz – muzeum. Trauma we współczesnym muzealnictwie*, Kraków 2013, s. 97-114.
- 28 L. Olivier, *The business of archaeology is in the present*, [w:] *Reclaiming archaeology: beyond the tropes of modernity*, Abingdon and New York 2013, s. 127.
- 29 C. Witmore, *Vision, media, noise and the percolation of time*, „Journal of Material Culture” 2006, nr 11 (3), s. 279 (tłumaczenie autorów).
- 30 G. Lucas, *Modern disturbances: on the ambiguities of archaeology*, „Modernism/modernity” 2004, nr 11 (1), s. 117 (tłumaczenie autorów).
- 31 W. Rathje, *Modern material culture studies*, [w:] *Advances in archaeological method and theory*, nr 2, New York 1979, s. 1-37.
- 32 M. Shanks, C. Tilley, *Re-constructing archaeology: theory and practice*, Cambridge 1987.
- 33 D. Kobińska, M. Kostyrko, K. Kajda, *Archeologia poza archaia. Przykład obozu jeńców wojennych i internowanych w Tucholi (woj. kujawsko-pomorskie)*, „Folia Praehistorica Posnaniensia” 2016, nr 21, s. 177-200.
- 34 A. Zalewska (ed.), *Archeologia współczesności*, Warszawa 2016.
- 35 B. Olsen, M. Shanks, T. Webmoor, C. Witmore, *Archaeology: the discipline of things*, Berkeley 2012.
- 36 D. Kobińska, M. Frąckowiak, K. Kajda, *Tree memories of the Second World War: a case study of common beeches from Chycina, Poland*, „Antiquity” 2015, nr 89(345), s. 683-696; D. Kobińska, M. Kostyrko, K. Kajda, *The Great War and its landscapes between memory and oblivion: the case of prisoners of war camps in Tuchola and Czersk, Poland*, „International Journal of Historical Archaeology” 2017, nr 21 (1), s. 134-151.
- 37 N. Saunders, *Killing time: archaeology and the First World War*, Stroud 2007.
- 38 G. Willey, P. Phillips, *Method and theory in American archaeology*, Chicago 1958, s. 2 (tłumaczenie autorów).
- 39 L. Olivier, *The dark abyss of time: archaeology and memory*, Lanham 2011.
- 40 G. Moshenska, *Working with memory in the archaeology of modern conflict*, „Cambridge Archaeological Journal” 2010, nr 20, s. 33-48.
- 41 M. Frąckowiak, K. Kajda, *Żyjemy w skażonych krajobrazach. Archeologia i przywracanie pamięci o przeszłych zbrodniach*, „Biografia Archeologii” 2015, nr 1 (2), s. 27-37.
- 42 A. Zalewska, *Archeologia jako forma kreowania, pielęgnowania i odzyskiwania pamięci*, [w:] *Przeszłość społeczna. Próba konceptualizacji*, Poznań 2012, s. 1178-1189.
- 43 G. Lucas, *The mobility of theory*, „Current Swedish Archaeology” 2015, nr 23, s. 13-32.
- 44 O. Ławrynowicz, *Archeologiczne weryfikacje miejsc pamięci w lasach zgierskich w latach 2011-2012*, „Prace i Materiały Muzeum Miasta Zgierza” 2013, nr 8, s. 281-313.
- 45 Por. M. Karczewski, M. Karczewska, *Archeologia I wojny światowej na giżyckim odcinku frontu wschodniego*, [w:] *Wielka Wojna na Mazurach 1914-1915. „Studia z Dziejów Frontu Wschodniego I Wojny Światowej”*, Giżycko 2014, s. 393-403.
- 46 Por. N. Saunders, *Trench art: materialities and memories of war*, Oxford 2003.
- 26 R. Harrison, J. Schofield, *Archeo-ethnography, auto-archaeology: introducing archaeologies of the contemporary past*, „Archeologies” 2009, nr 5 (2), pp. 185-209.
- 27 K. Kajda, *Muzeum w pamięci czy niepamięci? (Muzeum Martyrologii Wielkopolan Fort VII)*, [in:] *Obóz – muzeum. Trauma we współczesnym muzealnictwie*, Kraków 2013, pp. 97-114.
- 28 L. Olivier, *The business of archaeology is in the present*, [in:] *Reclaiming archaeology: beyond the tropes of modernity*, Abingdon and New York 2013, p. 127.
- 29 C. Witmore, *Vision, media, noise and the percolation of time*, „Journal of Material Culture” 2006, nr 11 (3), p. 279.
- 30 G. Lucas, *Modern disturbances: on the ambiguities of archaeology*, „Modernism/modernity” 2004, nr 11 (1), p. 117.
- 31 W. Rathje, *Modern material culture studies*, [in:] *Advances in archaeological method and theory*, nr 2, New York 1979, pp. 1-37.
- 32 M. Shanks, C. Tilley, *Re-constructing archaeology: theory and practice*, Cambridge 1987.
- 33 D. Kobińska, M. Kostyrko, K. Kajda, *Archeologia poza archaia. Przykład obozu jeńców wojennych i internowanych w Tucholi (woj. kujawsko-pomorskie)*, „Folia Praehistorica Posnaniensia” 2016, nr 21, pp. 177-200.
- 34 A. Zalewska (ed.), *Archeologia współczesności*, Warszawa 2016.
- 35 B. Olsen, M. Shanks, T. Webmoor, C. Witmore, *Archaeology: the discipline of things*, Berkeley 2012.
- 36 D. Kobińska, M. Frąckowiak, K. Kajda, *Tree memories of the Second World War: a case study of common beeches from Chycina, Poland*, „Antiquity” 2015, nr 89 (345), pp. 683-696; D. Kobińska, M. Kostyrko, K. Kajda, *The Great War and its landscapes between memory and oblivion: the case of prisoners of war camps in Tuchola and Czersk, Poland*, „International Journal of Historical Archaeology” 2017, nr 21 (1), pp. 134-151.
- 37 N. Saunders, *Killing time: archaeology and the First World War*, Stroud 2007.
- 38 G. Willey, P. Phillips, *Method and theory in American archaeology*, Chicago 1958, p. 2.
- 39 L. Olivier, *The dark abyss of time: archaeology and memory*, Lanham 2011.
- 40 G. Moshenska, *Working with memory in the archaeology of modern conflict*, „Cambridge Archaeological Journal” 2010, nr 20, pp. 33-48.
- 41 M. Frąckowiak, K. Kajda, *Żyjemy w skażonych krajobrazach. Archeologia i przywracanie pamięci o przeszłych zbrodniach*, „Biografia Archeologii” 2015, nr 1 (2), pp. 27-37.
- 42 A. Zalewska, *Archeologia jako forma kreowania, pielęgnowania i odzyskiwania pamięci*, [in:] *Przeszłość społeczna. Próba konceptualizacji*, Poznań 2012, pp. 1178-1189.
- 43 G. Lucas, *The mobility of theory*, „Current Swedish Archaeology” 2015, nr 23, p. 13-32.
- 44 O. Ławrynowicz, *Archeologiczne weryfikacje miejsc pamięci w lasach zgierskich w latach 2011-2012*, „Prace i Materiały Muzeum Miasta Zgierza” 2013, nr 8, pp. 281-313.
- 45 Cf. M. Karczewski, M. Karczewska, *Archeologia I wojny światowej na giżyckim odcinku frontu wschodniego*, [in:] *Wielka Wojna na Mazurach 1914-1915. „Studia z Dziejów Frontu Wschodniego I Wojny Światowej”*, Giżycko 2014, pp. 393-403.
- 46 Cf. N. Saunders, *Trench art: materialities and memories of war*, Oxford 2003.

Bibliografia / Bibliography

- Bragues G., *The financial crisis and the failure of modern social science*, „Qualitative Research in Financial Markets” 2009, nr 3, s. 177-192.
- Buchli V., Lucas G. (red.), *Archaeologies of the contemporary past*, London-New York 2001.
- Clarke D., *Archaeology: the loss of innocence*, „Antiquity” 1973, nr 47, s. 6-18.
- Frąckowiak M., Kajda K., *Żyjemy w skażonych krajobrazach. Archeologia i przywracanie pamięci o przeszłych zbrodniach*, „Biografia Archeologii” 2013, nr 1(2), s. 27-37.
- Gadamer H. G., *Prawda i metoda. Zarys hermeneutyki filozoficznej*, Warszawa 2007.
- Głosek M. (red.), *Nekropolia z terenu byłego poligonu wojskowego na Brusie w Łodzi. Mogiła ekshumowana w 2008 roku*, Łódź 2010.
- González-Ruibal, *Vernacular cosmopolitanism: an archaeological critique of universalistic reason*, [w:] Meszell L. (red.), *Cosmopolitan archaeologies*, Durham 2009, s. 113-139.
- González-Ruibal A., *Archaeology of the contemporary past*, [w:] Smith C. (red.), *Encyclopedia of global archaeology*, New York 2014, s. 1683-1694.
- Gould R., Schiffer M. B. (red.), *Modern material culture: the archaeology of us*, New York 1981.
- Graves-Brown P. (red.), *Mater, materiality and modern culture*, London 2000.
- Graves-Brown P., Harrison R., Piccini A. (red.), *The Oxford handbook of the archaeology of the contemporary world*, Oxford 2013.
- Harrison R., *Surface assemblages. Towards an archaeology in and of the present*, „Archaeological Dialogues” 2011, nr 18 (2), s. 141-161.
- Harrison R., Schofield J., *Archeo-ethnography, auto-archaeology: introducing archaeologies of the contemporary past*, „Archaeologies” 2009, nr 5(2), s. 185-209.
- Harrison R., Schofield J., *After modernity. Archaeological approaches to the contemporary past*, New York 2010.
- Holtorf C., *Archaeology is a brand: The meaning of archaeology in contemporary popular culture*, Walnut Creek, CA 2007.
- Holtorf C., Piccini A. (red.), *Contemporary archaeologies—excavating now*, Frankfurt am Main 2009.
- Kajda K., *Muzeum w pamięci czy niepamięci? (Muzeum Martyrologii Wielkopolskiej Fort VII)*, [w:] Fabiszak M., Owsiniński M. (red.), *Obóz – muzeum. Trauma we współczesnym muzealnictwie*, Kraków 2013, s. 97-114.
- Kobińska D., *Let heritage die! The ruins of trams at depot no. 5 in Wrocław, Poland*, „Journal of Contemporary Archaeology” 2014, nr 1(2), s. 351-368.
- Kobińska D., Frąckowiak M., Kajda K., *Tree memories of the Second World War: a case study of common beeches from Chycina, Poland*, „Antiquity” 2015, nr 89(345), s. 683-696.
- Kobińska D., Kostyrko M., Kajda K., *The Great War and its landscapes between memory and oblivion: the case of prisoners of war camps in Tuchola and Czersk, Poland*, „International Journal of Historical Archaeology” 2017, nr 21(1), s. 134-151.
- Kobińska D., Kostyrko M., Kajda K., *Archeologia poza archaia. Przykład obozu jeńców wojennych i internowanych w Tucholi (woj. kujawsko-pomorskie)*, „Folia Praehistorica Posnaniensia” 2016, nr 21, s. 177-200.
- Kola A., *Hitlerowski obóz zagłady Żydów w Bełżcu w świetle źródeł archeologicznych: badania 1997-1999*, Warszawa-Washington 2000.
- Krugman P., *The return of depression economics and the crisis of 2008*, New York-London 2009.
- Lucas G., *Modern disturbances: on the ambiguities of archaeology*, „Modernism/modernity” 2004, nr 11(1), s. 109-120.
- Lucas G., *The mobility of theory*, „Current Swedish Archaeology” 2015, nr 23, s. 13-32.
- Ławrynowicz O., Żelazko J. (red.), *Archeologia totalitaryzmu. Ślady represji 1939-1956*, Łódź 2015.
- Olivier L., *The past of the present. Archaeological memory and time*, „Archaeological Dialogues” 2003, nr 10, s. 204-213.
- Olivier L., *The dark abyss of time: archaeology and memory*, Lanham 2011.
- Olivier L., *The business of archaeology is in the present*, [w:] González-Ruibal A. (red.), *Reclaiming archaeology: beyond the tropes of modernity*, Abingdon and New York 2013, s. 117-129.
- Olsen B., Witmore C., *Sværholt: recovered memories from a POW camp in the far north*, [w:] Olsen B., Pétursdóttir Þ. (red.), *Ruin memories: materialities, aesthetics and the archaeology of the recent past*, London-New York 2014, s. 162-190.
- Olsen B., Shanks M., Webmoor T., Witmore C., *Archaeology: the discipline of things*, Berkeley 2012.
- Pétursdóttir Þ., Olsen B., *An archaeology of ruins*, [w:] Olsen B., Pétursdóttir Þ. (red.), *Ruin memories: materialities, aesthetics and the archaeology of the recent past*, Abingdon-New York 2014, s. 3-29.
- Rathje W., *Modern material culture studies*, [w:] Schiffer M.B. (red.), *Advances in archaeological method and theory*, nr 2, New York 1979, s. 1-37.

- Rathje W., Murphy C., *Rubbish! The archaeology of garbage*, Tucson 2001.
- Saunders N., *Killing time: archaeology and the First World War*, Stroud 2007.
- Schlanger N., Aitchison K. (red.), *Archaeology and global economic crisis. Multiple impacts, possible solutions*, Tervuren 2010.
- Schnapp A., *The discovery of the past: the origins of archaeology*, London 1996.
- Shanks M., Tilley, C. *Re-constructing archaeology: theory and practice*, Cambridge 1987.
- Skeates R., McDavid C., Carman J. (red.), *The Oxford handbook of public archaeology*, Oxford 2012.
- Trigger B., *A history of archaeological thought*, 2nd edition, Cambridge 2006.
- Wiley G., Philips P., *Method and theory in American archaeology*, Chicago 1958.
- Witmore C., *Vision, media, noise and the percolation of time*, „Journal of Material Culture” 2006, nr 11 (3), s. 267-292.
- Zalewska A., *Archeologia jako forma kreowania, pielęgnowania i odzyskiwania pamięci*, [w:] Tabaczyński S., Marciniak A., Cyngot D., Zalewska A. (red.), *Przeszłość społeczna. Próba konceptualizacji*, Poznań 2012, s. 1178-1189.
- Zalewska A. (red.), *Archeologia współczesności*, Warszawa 2016.
- Zimmerman L. J., Welch J., *Displaced and barely visible: archaeology and the material culture of homelessness*, „Historical Archaeology” 2011, nr 45, s. 67-85.

